

לאה גולדברג

לאה גולדברג, משוררת עברית ומסאית, נולדה בקובנה בשנת 1911 ונפטרה בתל-אביב בשנת 1970. למדה בנעוריה בגימנסיה העברית בעיר הולדתה. כשהייתה בת עשר כתבה ביומנה בעברית: "שום דבר נפלא לא היה אתי היום, התחלתי לעשות את השיעורים, הלכתי לנגן בפסנתר כמו בכל יום. בשובי הביתה הבטתי על השמים וראיתי עננים קטנים כמלאכי אור ששטו על פני הרקיע. אין מה לכתוב על היום. די!" זו אמנם כתיבה של ילדה, אבל כבר כאן נמצאים יסודות משירתה הבוגרת: אהבה עמוקה למראות הטבע וגעגועים למשהו אחר, "נפלא".

עלתה ארצה ב-1935 והצטרפה לחבורת הסופרים שבראשה עמד המשורר אברהם שלונסקי. קבוצה זאת ביקשה לגבש צורות ודרכי ביטוי חדשות בשירה ולהשתחרר מהשפעתו של ביאליק.

פעילותה הספרותית הייתה עשירה ורבת פנים: היא כתבה שירה לירית, רומן ("והוא האור"), סיפורים קצרים, מחזות ("בעלת הארמון"), וכן מאמרים של ביקורת ופרשנות ספרותית. לאה גולדברג תרגמה לעברית שירה, דרמה ופרוזה משפות שונות (מיצירות שקספיר, ברכט, צ'כוב, איבסן ופטררקה) ואף הקדישה חלק חשוב מיצירתה לכתיבה לילדים (23 ספרים, בהם: "דירה להשכיר", "ידידי מרחוב ארנון", "מה עושות האיילות", "המפוזר מכפר אז"ר", "נסים ונפלאות"). עבדה במערכות העיתונים "דבר", "על המשמר" ו"משמר לילדים", נמנתה עם עורכי "דבר לילדים" וערכה כתב עת לילדי הגולה – "אורות קטנים".

לאה גולדברג כיהנה כפרופסור לספרות כללית באוניברסיטה העברית בירושלים. מ-1963 עמדה בראש החוג לספרות השוואתית באוניברסיטה העברית בירושלים. בשנת 1970 הוענק לה פרס ישראל בספרות.

בשירתה מופיעות דמויות יומיומיות, ומופיעים עצמים מוכרים, ציורי נוף ותיאור יחסי אהבה בין גבר לאשה. הנימה הכללית בשירה הליריים היא של עצב ואכזבה. השורה הראשונה בבית האחרון בשירה "העץ": "**ובדמם הבקר יעלה**" חקוקה על האבן המרכזית של [אש התמיד](#), העומדת ליד הכניסה לבניין הכנסת.

מבוא

בשנת 2011 ימלאו 100 שנה להולדתה של המשוררת לאה גולדברג. לאה גולדברג הטביעה את חותמה על עולם ספרות הילדים בסיפורים ובשירים שכתבה עבורם. זורות של ילדים גדלו על ברכי יצירתה הספרותית. פעוטות האזינו ל"איה פלוטו" וילדים קראו את "ניסים ונפלאות", "דירה להשכיר", "המפוזר מכפר אז"ר", "שדה" ועוד רבות מיצירותיה לילדים.

שני עקרונות הנחו את לאה גולדברג בכתבתה לילדים כפי שהסבירה באחד מחיבוריה: "יחס כן ורציני לנושא" וכן "שהסופר יראה ביצירתו לילדים תפקיד אומנותי גדול ממש כבכתבתו למבוגרים".

מלבד העקרונות המרכזיים, שנזכרו למעלה, ציינה לאה גולדברג שחשוב כי הכותב לילדים יזכור היטב את ילדותו שלו. לדעתה הבנה עמוקה לנפש הילד נובעת מזכירת הילדות. כמו כן ייחסה חשיבות רבה להומור בכתבה לילדים ולסיפוק הדמיון אצל ילדים.

יסודות בולטים בשירת לאה גולברג לילדים הם ריתמוס, משקל וחרוז. הם עוזרים לילדים להנות מן השירים ולהבין אותם.

ליחידה שלפנינו בחרנו בשירים שעניינם עונות השנה. לאה גולדברג אמנם חיתה בערים אך הייתה מודעת ורגישה מאוד לנוף, לצמחיה המשתנה בעונות השונות, לגווני השמים והים ולקולות הצפרים. כל אלה מוצאים ביטוי גם בשירתה לילדים.

ליחידה ארבעה חלקים על פי עונות השנה.

ביבליוגרפיה

1. אתר הכנסת http://www.knesset.gov.il/main/images/memory_day.jpg

20.9.2010

2. דר, יעל. לאה גולדברג כיוצרת וקובעת טעם לילדים. הארץ ינואר 2010.

3. גולדברג, לאה. ספרות ילדים. אנציקלופדיה חינוכית. בובר, מרדכי מרטין (עורך). ירושלים: משרד החינוך והתרבות ומוסד ביאליק, תשכ"א-תשל"ד.

שירי אביב וקיץ מאת לאה גולדברג

שירי אביב

מזמור אביב

השיר כולו עוסק בשלבי התעוררות שונים של הטבע. החל מן השורה הראשונה, הפותחת, מורגשת תנועה בתוכן השיר ובקצב שנבחר עבורו: שלושה ימים דפקו גשמים/ על לב האדמה". דפקו גשמים, לא ירדו, לא הרוו, דפקו כדי לגרום לתנועה, להעיר. הם הצליחו במשימתם. ה"טלטול" של האדמה גורם לתנועה בכל: האדמה פוקחת עיניים, הנוריות פורצות באודם כותרת, הנחליאלי לועג לעצלים, והשקדיה לוחשת ומזכירה כי היא הקדימה את כולם. ההתעוררות נמצאת בשיר בצורות שונות ובשלבים שונים. התנועה מקבלת משנה תוקף באמצעות השורות הקצרות ושימוש רב בפעלים: דפקו, העירי, הקיצי, פקחה, הסמיקה, אדמו, הניף, צחק, לעג, לוחשת ועוד. גם בשיר זה נעשה שימוש רב בהאנשה, אמצעי שלאה גולדברג נוקטת בו בשירי טבע רבים בנסיון לקרב את תופעות הטבע לילדים. האדמה פוקחת עיניים, ומסמיקה כפי שמסמיקה הנורית בשיר "קיץ". הגשמים מקישים על לב האדמה כפי שאדם עשוי לנקוש על דלת, או על כתפו של ילד שמאחר להתעורר בבוקר. הנחליאלי צוחק ולועג והשקדיה העדינה לוחשת. הדמויות שקורמות עור וגידים מול עיני הקורא מתאפיינות בקווי אופי שונים. הנורית והשקדיה מאופיינות כביישניות, זו מסמיקה והאחרת לוחשת, הגשם, אמנם, דופק בעוז ובהחלטיות אך בפנייה שלו אל האדמה יש רכות ואינטימיות. הוא מכנה אותה "אדמתי". הנחליאלי, לעומת זאת, לועג ומעביר ביקורת על סביבתו: "העצלנים ישנו עד המלקוש".

בכל בית ישנה "דמות" שעושה משהו או אומרת משהו. כל אחת מהן מגיבה באופן ייחודי והמשותף לכל ה"דמויות" היא התייחסות לרגעי השינוי בעונת השנה.

ניתן לערוך בטבלה את התגובות השונות ולהתייחס לקווי האופי הייחודיים לה.

אומרים	עושים	
		גשמים
		אדמה
		נוריות
		נחליאלי
		שקדיה

ניתן ללמד גם את השיר "אדמה" שהוא שיר הלל לאדמה באביב תוך שימוש במטאפורה של האדמה כאם שיוצרת ויוולדת.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ תארו את התמונות השונות בשיר.
 - ❖ מהי התמונה שמצאה חן בעיניכם במיוחד? הסבירו את בחירתכם. ציירו אותה.
 - ❖ מהי האווירה המורגשת בשיר? מה גורם לאווירה זו?
- (תחושת הדינמיות, ההתעוררות נוצרת בזכות ריבוי הפעלים והקצב של השיר,)
- ❖ ציינו דוגמאות להאנשה בשיר. למה, לדעתכם, תורמת ההאנשה?
 - ❖ ערכו בטבלה את ה"דמויות" המופיעות בשיר וציינו מה עושה ומה אומרת כל דמות.
 - ❖ האם, לדעתכם, השם "מזמור אביב" מתאים לשיר? הסבירו.

מקהלה של אביב

שיר הלל לאביב על האור המיוחד לו, על ריחותיו, על קולותיו ועל צבעיו. פלאי האביב מוצגים בפני הקורא מפי חבורה, שהתקבצה מכל פינות הארץ, וחוגגת את בואו בקולות שירה ונגינה ומזמינה את הכל להצטרף לחגיגה. שיר דינמי מלא תנועה וקצב.

תחושת השמחה והצהלה מורגשים החל מן השורה הראשונה של השיר. השיר כתוב במקצב של צעדה, בסגנון המזכיר תהלוכה מלווה בכלי נגינה. כך נמנים, בזה אחר זה, כל קסמי האביב שלכבודו חשו הדוברים צורך לשיר: "ריחות הדר בכל העיר", "לכבוד השמש המאיר", "שמי התכלת", "הבולבול על העץ". תוך כדי הליכה החבורה "מפזרת" את שמחתה לכל עבר ונוטעת אותה בלבבות האנשים " את שמחתנו שבלב/ לכל אדם נתנו". מעגל המשוררים מתרחב כשהבולבול מצטרף לשירה ומשמיע קולו "שמע, שמח, צפצף-ציץ, / ירד לשיר אתנו. " מעגל המוזמנים מתרחב אף יותר "כל מי שיש לו קול ערב/ יכול לשיר אתנו. " ולבסוף מוזמנים לחגיגה כל האנשים וכל בעלי הכנף.

מעניין לציין כי בכל בית מבתי השיר נטועה שמחה. היא עולה הן מתוך השימוש במלה עצמה "שמחה" "שמח", "עליז". והן במילים מן השורש "שיר" המופיע בנטיית שונות: "שיר", "ישיר", "לשיר", "כל השיר". גם במקומות בהם המילה אינה מופיעה במפורש נשמעים צלילים וקולות של שמחה ורון "יפה הקול, מתוק הצליל/ עולה לשמי התכלת, / לדן כינור, לרות חליל, / כלי זמר לכל ילד."

השיר מזכיר את המקצב בשירו של ביאליק "מקהלת נוגנים" ובו מתוארת תהלוכה של ילדים עם כלי נגינה שפניהם מועדות להצטרף לשמחת חתונה. וכן יש בשיר הד לשירי עליה לרגל לירושלים כגון "מי ברגל מי ברגל" מאת רפאל ספורטה. כמו כן מהדהד כאן השיר הידוע לחג הביכורים "סלינו על כתפינו" ששזורה בו השורה "מקצות הארץ באנו (הבאנו ביכורים)". בשיר "מקהלה של אביב" ובשיר "סלינו על כתפינו" נבחרה השורה "מקצות הארץ באנו", לתיאור תהלוכה רבת משתתפים שיש לה מטרה: בשיר שלפנינו המטרה היא להלל ולהפיץ את בשורת האביב; בשיר "סלינו על כתפינו" המטרה היא עליה לירושלים לשם העלאת ביכורים.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ ציינו את סימני האביב הנזכרים בשיר.
- ❖ ציינו סימני אביב מן הסביבה הקרובה שלכם.
- ❖ מי הם לדעתכם "עם עליז צעיר"? נמקו את דבריכם על פי השיר.
- ❖ תארו את הצועדים בשיר. מה ידוע עליהם מתוך השיר? מה הם אומרים? מה הם עושים?
- ❖ הדוברים מזמינים להצטרף אליהם לחגיגה. מי מוזמן? מי מצטרף?
- ❖ השיר מסתיים במילים: "הי, כל אשר לשיר אוהב, יגמור אותו אתנו". נסו להענות לבקשה והוסיפו בית משלכם לשיר.

ביתי באביב

השיר פותח בתיאור כללי של תופעות נפוצות באביב: פריחה לבנה וריחנית על עצי ההדר, ים רוגע לאחר סערת החורף, עלים ירוקים ורעננים. תמונת נוף של אביב שבולטים בה מאפיינים ישראלים מובהקים, בעיקר בתקופה בה נכתב השיר: פריחת ההדרים ומרחבי הים. בבית השני מבצבצת הנימה האישית "אחי" אלו ילדים היוצאים וכבר בעמדם בפתח הדלת הם משתאים אל מול השינוי האביבי שחל בטבע. " בים מפרשים וברום עננים/ ותכלת נוגעת בתכלת". באביב יוצאות סירות מפרש אל הים. ובאביב העננים שבשמים צבעם גם הוא לבן. התכלת של הים והתכלת של הרום נפגשים בקו האופק. שתי המילים "בים" ו"ברום" מקבילות זו לזו אך גם נוגדות זו לזו. מקבילות בתכלת הזהה שלהן. התכלת שלמטה בים והתכלת שלמעלה ב"רום". אך יש פה גם מנוגדות, למטה לעומת למעלה. מפרשים על פני המים לעומת עננים ברום השמים. המפרשים, מייצגים את הסירה שלא נזכרת במפורש, והם נקודות הצבע הלבן בכחול שמצוי למטה בים. הם מקבילים לעננים הלבנים שלא נזכרים במפורש, אך מצויים בתכלת של מעלה "וברום עננים". שתי השורות האחרונות בשיר בנויות מן הקל אל הכבד. בשורה הראשונה תמונה מפורשת של מפרשיות בים ועננים בשמים. זו תמונה מוכרת לכל ילד, בעיקר לילדים שגרים בקרבת הים. השורה החותמת משתמשת במטונומיה* "ותכלת נוגעת בתכלת". כדי לפתור את הביטוי המטונומי צריך לחזור לשורה הקודמת ולגלות מהי כל תכלת שזכרת בשורה האחרונה.

בשורות ספורות ובתמציתיות מצויירת ומומחשת תמונת אביב המתחילה למעלה ברום ומסתיימת למטה בים כשבמרכז מצויים הילדים. בשיר בולטים צבעי התכלת והלבן. למרות שנזכרים בשיר מספר פעלים המעידים על תנועה לא מורגשת תנועה רבה בשיר. הפעלים משמשים בעיקר לתיאור והתמונה המתקבלת היא סטטית בעיקרה. אמנם נזכר כי "והולכים הדרכים" וכן "ויורדים השבילים" אך אין בהם הליכה ותנועה ממש כי לא נזכרת תנועת אנשים. גם על הילדים נאמר "ועומדים משתאים" עמידה ולא תנועה. ואפילו מפרשים שנראים מרחוק נתפסים כמו נקודות שקשה לזהות את תנועתן. אבל תנועה בכל זאת קיימת במבט של הדובר הנע במרחב למטה, למעלה ומסביב.

*מטונומיה היא תופעה בה מכנה המשורר בשם דבר אחד במקום דבר אחר שאליו הוא רומז. המטונומיה תמציתית ובכך היא שונה מהמטאפורה.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ תארו את תמונת האביב כפי שהיא מתוארת בשיר.
- ❖ מה רואה הדובר בשיר?
- ❖ על מה משתאים "אחי הקטנים"? מדוע לדעתכם הם משתאים?
- ❖ הביאו דוגמאות מהשיר לצבעים הבולטים בתמונת האביב.
- ❖ הביאו דוגמה למטונומיה בשיר. הסבירו אותה.
- ❖ ציירו תמונה על פי השיר.
- ❖ ערכו השוואה בין השיר "ביתי באביב" לבין "מקהלה של אביב" על פי הקריטריונים הבאים: תמונות הנוף, האווירה בשיר, מבנה וקצב השיר, שימוש באמצעים אומנותיים בשיר.

לבלוב

שלל צבעים וגוונים מאפיינים את השיר הקצר לבלוב. לבן וורוד, כתום-אש, וירוק. כל הצבעים הללו משרים את ראשית הבלבוב בטבע. כדי להדגיש את הראשוניות שבעונה ואת ההתחלה נמסרים הדברים מפי צעירים. בשיר שלפנינו זו צפור קטנה שאולי לא חוותה פריחות רבות והיא "יוצאת מקנה" ומדווחת בחדווה ואולי בפליאה על פריחת החמנייה. סצינה זו מזכירה "יוצאים" צעירים אחרים אל האביב שמפציע בשיר "ביתי באביב": "יוצאים מביתי אחי הקטנים" ואף הם משתאים אל מול השינויים שמסביבם. הן הציפור והן האחים הצעירים הם משרים חיים של האביב. שלוש השורות הראשונות הן שורות תיאוריות מוחשיות. השורה הרביעית הסוגרת את הבית מאנישה את עץ השקמה שמתואר כשומר הגן (מזכיר את הברושים השומרים בגן בשירה של גולדברג "סיוון"). גם בבית השני משתמשת המשוררת בהאנשה וכאן זו הציפור הקטנה המכריזה על סימני האביב. הצמח המוזכר מתואר בשמו ובצבעו ובכך מוסיף לשפעת הצבעים הנזכרת בשיר ומעצימה את תחושת הבלבוב וההתחדשות. לאה גולדברג מרבה להשתמש בהאנשה ובהנפשה בשירי הילדים שלה כדי להמחיש את התמונות וליצור אווירה הקרובה לאופן בו ילדים תופשים תופעות שונות.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ כיצד מוצג הבלבוב בטבע? מה מסייע לתחושת ההתחדשות?
- ❖ אילו צבעים נזכרים בשיר? במה הם מסייעים לאווירת הבלבוב?
- ❖ ציינו דוגמאות להאנשה בשיר.
- ❖ השוו את השיר "לבלוב" לשיר "ביתי באביב" מבחינת נושא השיר, מבנה השיר, אופן הצגת השינוי בטבע, אווירת השיר והשימוש בלשו אומנותית בשיר.

❖ התבוננו בסביבה הקרובה לביתכם. תארו את תמונת הלבול שאתם רואים (בחרו בתאור:
תמונות, צבעים, קולות ריחות, תנועה או חוסר תנועה)

סיכום

שירי האביב שהוצעו ביחידה מציגים את העונה בצבעים, בקולות ובמראות ייחודיים. האביב מופיע לפנינו ברמות שונות של התעוררות: מיקיצה זהירה שזקוקה למטח של מלקוש כדי להתעורר ממש (מזמור אביב) ועד לשיירה של צועדים בסך הנושאת שיר הלל לנפלאות האביב ("מקהלה של אביב"). בהתעוררות האביבית יש תמונות של נוף, הלכי רוח תחושות של אנשים ושל חפצים מונפשים, וכן קשת רחבה של צבעים וקולות. הגבולות בין הצומח, הדומם והחי בטלים בזכות הענקת נפש לכל הסביבה. קשה לטעות באווירה הקצבית של העונה בזכות הבחירה בלשון השירית, הקצב של השירים והמשקל שלהם. החיבור של כל אלה יוצר את ההרמוניה המיוחדת שמורגשת בשירים.

שירי קיץ

בשירה לילדים, כמו בשירה למבוגרים, מרבה לאה גולדברג בתיאורי טבע ונוף. בשירה היא ממחישה את העולם לילדים. באמצעות שימוש בהאנשה, בעיקר בז'אנר הלירי, מעניקה לאה גולדברג רגשות אנושיים לחי, לצומח ולדומם. שני מאפיינים לשירה זו הם סטטיות ודינמיות. לאה גולדברג תיארה את הקיץ בשירים רבים ובולטים בהם תכול השמים והים, והאור הרב.

שרב

השיר מתאר תופעה רווחת בארץ - שרב. השיר דינמי כתוב בנימה הומוריסטית, המהווה אנטיתזה לאווירת הכבדות והאיטיות שמתלווה בדרך כלל לשרב בקיץ. הדינמיות מורגשת בזכות שימוש בהאנשה, ובזכות מקצב קופצני. האובייקטים הנזכרים בשיר, משוחחים ביניהם ומקוננים, כל אחד בדרכו, על הקושי שיוצר הקיץ ועל ההשפעה שיש לו עליהם: "וקובל מרה הברוש: / אוי כי יש לי כאב ראש!" וכן: "והדליה אומרת: / החמה כל כך בוערת". ולמרות תחושת התנועה אווירת הקיץ מורגשת היטב באמצעות תופעות קיציות בולטות כגון חום, להט, צמא, קושי לנשום ועוד.

ההאנשה בשיר בולטת הן על ידי הדיבורים בין הצמחים השונים והן על ידי איזכור תחושות, רצונות ומראה חיזוני. לדוגמה: הגינה נאנחת וחושקת במקלחת, הברוש מתלונן על כאב ראש והדובר בשיר מציג לכך פירוש אנושי: "כל היום עמד הברוש/ בחמה, בגלוי ראש". ממש כמו אם או אב שעשויים להסביר כאב ראש של ילדם. מנגד מופיעה גם קריצה אל כיסוי ראש מסוג אחר שבגלל אי חבישתו אפשר לקבל עונש מידי שמים: " לי אפילו אין מגבעת. / כך אפשר, ישמור האל/ מכת שמש לקבל".

בשיר ישנו יסוד דרמטי שמקורו בשני מאפיינים: בדיבור הישיר היוצר דו-שיח שנשמע מפי האובייקטים וכן בעיצוב תבנית ניגוד בעלילת השיר: ארבעה בתים מתארים את תחושת השרב ואת השפעתו הקשה והבית החמישי יוצר מפנה המתחיל במילה "אז" וממשיך בדברי הרגעה ומיתון "מה קרה? זה לא נורא", והממטרה מעתירה מים שמפיגים את החום תוך כדי שמחה וריקודים.

בשיר ביטויים רבים המדגישים את תחושת השרב, לעיתים בדרך של הגזמה: "העולם נמוג מחום" או "אי אפשר פשוט לנשום".

החריזה בשיר צמודה, אא בב, כפי שרווח בשירה לילדים בגיל הרך. בשיר "שרב" מועצמים משחקי המצלול על ידי חזרות נוספות של החריזה ועל ידי חריזה פנימית. בבית הראשון ישנה חריזה רצופה וכבר בשורה הראשונה ישנה חזרה על הביטוי "איזה יום, איזה יום" מבנה מקביל נמצא בסוף הבית "כל היום, כל היום" בין שתי השורות חרוזים נוספים, שבכולם נשמע הצליל אום בעזרת המילים "מחום" ו"לנשום" המדגישים את נושא החום. בבית השני חוזרת חריזה סביב צליל אחד "ראש".

שאלות למחשבה ודיון

- ❖ קראו את השיר בתפקידים.
- ❖ תארו תופעות קיץ כפי שהם מופיעים בשיר.
- (חום כבד שיש לו ביטויים שונים חלקם מוחשיים כגון: ואדי חרב, חמנייה מרכינה ראש בחום; חלקם נרמזים מתוך "שיחות" של האובייקטים בשיר: "גינתנו נאנחת: מה חשקתי במקלחת!" ועוד).
- ❖ זהו האנשה בשיר והביאו לפחות שתי דוגמאות לכך.
- ❖ מהי תרומת ההאנשה לאווירת השיר?
- ❖ זהו חריזה בשיר ותארו אותה. במה תורמת החריזה לאווירת השיר?
- ❖ מצאו ניגודיות בשיר ותארו אותה.
- ❖ כתבו במה שונה הבית האחרון בשיר מקודמיו? (מבחינת האובייקטים הנזכרים, התנועה, האווירה ומצב הרוח)

קיץ

שיר תיאורי לירי. הנוף הנגלה לעיני הדובר מעיר בו זיכרונות וגעגועים לאותו נוף ממש שראה חודשיים קודם לכן באותו מקום. חום הקיץ שינה את הנוף ועל השינוי הזה נסב השיר. בנימה רגועה, שאין בה תנועה, מתואר המעבר מפריחת הרקפת והנורית, מלחות הטללים והדשא הירוק לנוף קוצני ויבש. זוהי תמונה של ניגוד בין עבר להווה. המעבר מודגש באמצעות שאלות רטוריות שמעלה הדובר: "שכאן פרחת רקפת/ מי עוד יזכור עכשיו?" או "כי כל בקעה וגבע/ חרזו טללים באור, / רמזו בחן הצבע - / מי זאת היום יזכור?"

עם זאת הדובר מוצא חן ויופי גם בקיץ ובצמחיה האופיינית שלו - קוצים. הבחירה במילים "יפעה" ו"הדר" נותנים משנה תוקף ליפי הקוצים. וכפי שקודם לכן נזכרו הפרחים בשמש, הקוצים אף הם נזכרים בשמש: שמיר ושית. אלו קוצים אופייניים לישראל ונזכרים במקרא במקומות אחדים. יתרה מזאת, אין הדובר

מסתפק בהבעת דעתו אודות מאפייני הקיץ, הוא מזמין את הקוראים להתבונן היטב בנוף הקיץ הקוצני ולגלות את יופיו הנוגע אל לב. רמז לכך שגם הקיץ יפה בעיני הדובר אפשר לגלות כבר בשורה השלישית בשיר: "היופי הצנוע/ שלאחר שרב".

על פי השיר היופי נמצא בכל מקום גם אם איננו בולט במבט ראשון. יש להתבונן ולגלות אותו. השיר פותח בהווה, עובר לזמן עבר וחוזר אל ההווה בשני הבתים האחרונים.

המקצב של השיר רך ורגוע. בשיר יש האנשה "נורית יפת עיניים/ הסמיקה מרחוק" וכן "כי כל בקעה וגבע/ חרזו טללים באור". יש פה בחירה בפעולה שקרובה אל עולם הילדים הנוהגים ליצור מחרוזות מחרוזים.

למרות שהשיר הינו שיר ילדים יש בו ביטויים מופשטים כגון "היפי הצנוע" או "אך יש יפעה אחרת/ ויש משנה הדר" שדורשים תיווך עבור ילדים.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ אילו סימני קיץ מתוארים בשיר?
- ❖ כיצד מרגיש הדובר כלפי הקיץ?
- ❖ מה משותף לסימני הקיץ שמזכיר הדובר?
- ❖ המלה יופי מופיעה בשיר מספר פעמים בצורות שונות. אתרו את המלים השונות וכתבו אותן. באיזה הקשר הן נאמרות?
- ❖ בשיר ישנה ניגודיות בין שתי עונות. מה, לדעתכם, תורמת ניגודיות זו?
- ❖ איך אתם מרגישים כלפי הקיץ? מה אתם אוהבים בעונה זו? מה אינכם אוהבים?

דרדר

בשיר "קיץ" זוכה הדרדר למקום של כבוד על ידי לאה גולדברג. כאן מוקדש לו שיר מיוחד. בנימה חרישית וברוך מוצג השיח ומתואר המגע בין הדרדר לבין הרוח. עצם הבחירה של הרוח לטייל "בדרדר" היא בחירה בלתי שגרתית ומקורית. כאשר חושבים על דרדר חושבים על קוצניות ותחושה של דקירה והנה כאן הרוח בוחר להתחכך בדרדר, והדרדר מבקש לטיפות על ראשו. השימוש בהאנשה בשיר הופכת שני גורמי טבע, שבשניהם יש פוטנציאל מזיק, לדו-שיח אהבה עדין.

בבית הראשון הרוח "שר" את מה שהוא מתכנן לעשות "אעלה אל ראש ההר/ אעלה על ראש ההר/ אטילה בדרדר." לדרדר, מצדו, יש בקשה: "בואה, רוח חרישי, / ולטפני על ראשי".

בבית השלישי נפגשים השניים והמאווים שלהם ממומשים: "והנה הרוח בא, / וילטפהו בחיבה".

לאורך השיר כולו בולטים הקיץ, החום והיובש. השימוש באונומטופיאה מעצים תחושה זו. האות הגרונית ר' "דרדר, דרדר" נשמעת עוקצנית ודוקרנית וכך גם הבחירה במילים לתיאור הדרדר "יבש", "ירשש" "יבקש". זהו שימוש באונומטופיאה המדגישה את תחושת היובש בצליל ש ש ש .

הקורא נפגש עם קוץ, שאופייני לארץ חמה כישראל, מזווית שונה. הוא שואף וזוכה לחיבה ולליטוף ממש כמו פרח רב רושם ובהשאלה ממש כמו כל אדם באשר הוא.

נושאים למחשבה ולדיון

- ❖ על מה חושבת כל אחת מה"דמויות"?
- ❖ תארו את המפגש בין הרוח לבין הדרדר. מה מייחד את המפגש הזה?
- ❖ ציינו דוגמאות להאנשה בשיר.
- ❖ ציינו מילים המתארות את הדרדר בשיר. מה משותף למילים?

סיון

השיר מצייר תמונת נוף סטאטית ויוצר בכך אווירה של שלווה. זהו שיר לירי תיאורי. לאה גולדברג הייתה גם ציירת. ביטוי לכך אפשר לזהות בשיר סיון בו מצוירות תמונות כמו במכחול על גבי בד. קו אלי קו וצבע אלי צבע משורטטות תמונות של ראשית הקיץ שנותר בו עדיין משהו מן הצבע הירוק. זהו נוף די מוכר מצוירי ילדים ומבוגרים: שמי תכלת בהירים, בית עם גינה, פרדס, ברושים. זוהי תמונה מציאותית של נוף ארץ ישראלי שבו ברושים ירוקים הקיפו את הפרדסים, הגנים והדרכים לשם הגנה מפני רוחות. הבית הראשון מצייר תמונה כללית. כל אחד משלושת הבתים הבאים מתרכז באובייקט אחד מתוך התמונה: בבית השני מתוארים הברושים, בבית השלישי מתוארת הרוח ובבית האחרון מודגשים השמים. התיאור בבית השני, מאניש את הברושים והם מדומים לשומרים ולנוטרים שניצבים זקופים על משמרתם. בפעם הראשונה מצוין הדימוי בליווי כ' הדימוי "כשומרים", באזכור הנוסף מושמטת כ' הדימוי והם "נוטרים".

הבית השלישי מביא עמו מעט תנועה. הרוח "דשאים מסלסלת". אין כאן תיאור של סערה משתוללת או של רוח עזה שגורמת נזק, אלא משבים קלים שנוגעים, לא נוגעים, בדשא ומסלסלים ענוגות את קווצותיו. בתמונה זו יש לראשונה ביטוי עז יותר לתיאור הרוח. באמצעות האנשתה הרוח מתוארת כמחפשת "בלהט חולות" את "עקבות צעדי הגמלת". יש בבית זה הד לשנות השלושים של המאה העשרים כאשר שירות של גמלים הלכו בחולות והובילו זיפזיף לבנייה (השיר נכתב בשנת 1937). תמונת הגמלים המהלכים "בשחור הלילות" מתארת הווי של קיץ ישראלי מימים רחוקים. זו היא תמונה רחוקות מאוד מן ההווי המוכר כיום וזקוקה לתיווך של המורים.

הבית הרביעי מסכם את התמונות והתחושות של הדובר. זהו בית הקורן באור בהיר שאופייני מאוד לקיץ ישראלי "כל כך בהירים השמים". הכחול מן הבית הראשון הופך כאן ללבן בוחק וכל הבית הרביעי שטוף בלובן הזה: השמים בהירים, היום ארוך ולבן והשדות שטופי אורות. ובתוך כל האור והלובן מתפרץ הדובר ברגש אהבה אל הארץ ואל נופיה באמצעות האנשת ה"סיון": בדרכיך, ארצי, בשדותיך / שטוף אורות מטייל הסיון". הדובר מיוצג על ידי "סיון" משתמש באינטימיות במילה "ארצי" שמתוכה מתפרצת אהבתו לארץ ובעיקר לקיץ הישראלי ולאור המיוחד שלו. השיר מתאר תמונות שהדובר רואה לנגד עיניו בהווה לעומת השיר "קיץ" שבו מראות הנוף מעוררות אצל הדובר געגועים לנוף שראה חודשיים קודם לכן. כבר נאמר שיש בשיר יותר סטטיות מאשר דינמיות. תורם לכך שימוש רב בשמות עצם ובשמות תואר ומיעוט פעלים. מלים רבות מסתיימות בהברות סגורות, המוסיפות אף הן לתחושת הרוגע שבשיר.

בשיר דימויים אחדים "בפרדס תבצבץ כל צמרת / ככרובלת צפור ירוקה" או "כשומרים לצדה של הדרך / הברושים הכהים נצבים". המראות בשיר מוחשיים ברובם וילדים עשויים להבינם ולהזדהות אתם.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ תארו את המראות של חודש סיוון על פי השיר.
- ❖ בחרו תמונה או שתיים מתוך השיר וציירו אותן.
- ❖ ציינו שתי דוגמאות לדימויים בשיר ושתי דוגמאות להאנשה.
- ❖ העתיקו מתוך השיר ביטויים המתארים את האור הקיצי.
- ❖ איזו אווירה מורגשת בשיר?
- ❖ תארו את מבנה השיר.
- ❖ השוו את השיר עם השירים: "קִיץ, וְ, שֶׁרֵב, מִבְּחִינַת נושאי השירים, היחס אל הקיץ, הצבעים, הקולות, הצמחייה. מה משותף? במה הם שונים?

חבצלת החוף

פריחת החבצלת בחודש אלול כמו מצוירת בידי אמן פיגורטיבי. נוף משורטט ברקע וחבצלת מצוירת בתוכו מתוארת בצבעה הלבן ובכיוון אליו היא צומחת. תיאור לירי שלו יחד עם האנשת החבצלת ממחיש את תהליך הפריחה: את עיניה פקחה חבצלת" וכן "היא מבטת אל על". גם הים והגל זוכים לתכונות אנוש "ומריע הים ולוחש לה הגל:". וכל האירוע הזה מתרחש בנחת, בתוך סביבה רוגעת ללא סערה, ללא עננים מאיימים, על רקע תכול ובהיר. "דמותה" של החבצלת זוכה לתיאור מחמיא במיוחד כדמות אצילית "לבנה וזקופה" ומוסיפים ומאדירים חבריה לנוף: "את יפה, את יפה, חבצלת!". יש הבחנה באופן בו כל אחד מהם מחמיא לחבצלת: הים "מריע" והגל "לוחש". אך החזרה בדברי הים והגל "את יפה, את יפה" מדגישה את הרגש המובע בדבריהם.

לתמונה המצוירת בשיר יש סימני זמן ומקום. המקום הוא חוף הים, מקומה הטבעי של חבצלת החוף, והזמן הוא חודש אלול. עדיין אין עננים כהים שמעיבים על תכלת הרקיע והקיץ עוד שולט בכל. אך בבית השלישי החבצלת משנה את מקומה היא נקטפת ועוברת ממקומה הטבעי אל הבית פנימה. יש בכך אולי נימה של עצבות, פעולת העקירה של החבצלת ממקום צמיחתה, אך השינוי הזה לא פוגם ביופייה של החבצלת ואינו מעכיר את האווירה. גם בסביבתה החדשה החבצלת זוכה לתיאור מחמיא. כאן מצטרף גורם אנושי, היד הלבנה של אמא. יופיה של החבצלת והלובן שלה משתלבים היטב ביד האהובה, הלבנה של אמא. החבצלת מצאה מקום ראוי והיופי מוכפל: יפי החבצלת ויפי ידה הצחורה של האם. כל החן והיופי הזה זוכים לקריאת התפעלות שנחתמת בסימן קריאה "מה יפים פרחי אלול הצחורים / בידה הלבנה של אמא!".

גם בשיר זה כמו בשירה "לבלוב" וכן בשיר "ביתי באביב" יש ביטוי לתמונת נוף ברגע מסוים. בשלושת השירים התיאור תמציתי, מוחשי. בשורות מעטות משורטט הנוף, או אובייקט בנוף, ומורגשת אווירתו המיוחדת. בשלושת השירים יש שימוש בלשון פיגורטיבית הנוסכת חיים בנוף.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ תארו את החבצלת על פי השיר. תארו חבצלת על פי טקסט מידעי. השוו ביניהם מבחינת תוכן, שימוש בשפה, חריזה, קצב.
- ❖ החבצלת מתוארת במקומות מסיימים ובזמן מסוים. ציינו את המקומות ואת הזמן שבו מתוארת החבצלת. כיצד נוצר השינוי במקום? במה דומים ושונים המקומות?
- ❖ כיצד נראית החבצלת בעיני הסביבה? הדגימו מתוך השיר.
- ❖ העזרו במילון והציעו מלים נרדפות למילים הבאות מתוך השיר: שְׁחָקִים, יָעִיב, צִינָת, נְשָׂאָה, צָחוּרָה.

שחפים

שיר לירי-תיאורי שמשרטט תמונת קיץ ויוצר אווירה של שלווה. השיר מזכיר תמונה שנקלטה בעדשת מצלמה והנציחה רגע מסוים בקיץ, בחודש אב. התמונה תמציתית נדרשת למילים מועטות. המילים "סלעים וים" מציגים את מקום ההתרחשות, "שחפים ישבו לנוח" מתארים את הדמויות החיות בנוף, "כחוס היום" מרמז לשעות ההתרחשות - צהריים. תמונת שלווה ורוגע. השימוש במשפטים קצרים לאחר משפט ארוך יותר, מאט את קצב השיר ועוצר את תנועתו. הבית הראשון כולו סטטיות. סלעים וים מייצגים יציבות ומרחב פתוח. אפילו הרוח נושבת קלות. הבית השני כמעט חוזר על הפתיחה של הבית הראשון האובייקטים חוזרים – סלע ומים - "לנוח" מול "שלווה", "כחוס היום" מול "בחודש אב". וכל הסטטיות הזו וחוסר התנועה מופר בשש המילים האחרונות המתארות שחף "הנה אחד המריא, פרש כנפיים, / ועף. תמונת השיר מוצגת דרך עיני דובר השיר שמבטו מתחיל מלמטה, מן הים והסלע, ומסתיים כלפי מעלה – עוקב אחר הנוף ואחר השחף שפרש כנפיים והמריא אל על. התמונה בשיר נפתחת בתיאור השחפים ונסגרת בתיאור השחף הבודד.

שאלות למחשבה ולדיון

- ❖ תארו במילים שלכם את תמונת השיר.
- ❖ השיר קצר ומאופק מבחינת התיאור. למה, לדעתכם, תורם החיסכון במילים?
- ❖ האם לדעתכם השיר סטטי או דינמי? מה במבנה השיר ובבחירת המילים תורם לכך?
- ❖ צאו אל הנוף בקרבת ביתכם. התבוננו בסביבה ונסו לחבר שיר הממוקד בדמות אחת על רקע דומם.

סיכום

נושא הקיץ בשירי הילדים של לאה גולדברג מוצג מנקודות מבט ותצפית שונות: דרך עיני ילד המאניש את סביבתו, דרך בעלי חיים וצמחים מואנשים. התיאורים והתמונות הקיציות פועלים על מספר חושים בזמנית. מראות: צבעי הכחול על גווניו, הלבן ובוהק האור בדרגות שונות, צבעי צמחיית הקיץ (חבצלת החוף ונר הלילה);

קולות : ציוץ הצפרים, משב הרוח בצמחיה, הממטרה בסיבוביה ;
חוש המישוש : פנים חלקות וקמוטות של עלים ופרחים בדרגות שונות של לבלוב וקמילה, עוקצנות קוצי
הקיץ, יובש האדמה, מי הים הקרירים ;
חוש הריח : ריח פריחת ההדרים בראשית הקיץ, ריח מי הים, אבק החול של שיירות הגמלים. השילוב כל
אלה מאיר תמונות של קיץ ישראלי אופייני בנאמנות ובאהבה. אין בו רק יובש וחום מעיקים, אלא יש בו
יופי של פריחה, ריחות, צבעים ואור.

ביבליוגרפיה

1. חובב, לאה. (1986). יסודות בשירת ילדים : בראי יצירתה של לאה גולדברג. ירושלים : כרטא.
2. חובב, לאה. (1997). בצליל וצבע : עיון וחקר בספרות ילדים. ירושלים : אקדמון.
3. גולדברג, לאה. (1988). עלה של זהב. תל-אביב : ספרית פועלים.
4. גולדברג, לאה. (1969). מה עושות האילות : שירים לילדים. תל-אביב : ספרית פועלים.
5. גולדברג, לאה. (1967). צריף קטן. תל-אביב : ספרית פועלים.
6. גולדברג, לאה. עיונים כ"ה, הוצאת הסוכנות היהודית, מהדורה שניה-ירושלים תשכ"ו

היחידה פותחה ע"י חיה לחמן ואיריס ברקוביץ, מרכז תכנון לימודים הוראה והערכה, מכללה אקדמית בית ברל
© כל הזכויות שמורות